

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های

کمال‌الملک و ژاک‌لویی داوید*

(بر اساس نظریه میدان پی‌یر بوردیو)

فتانه محمودی*، زهرا ظاهری^۲

(دریافت: ۱۳۹۵/۰۲/۱۸ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۱/۳۰)

چکیده

پی‌یر بوردیو، جامعه‌شناس فرانسوی، معتقد است سلیقه‌ها، قضاوت‌ها و استعدادها افراد اموری اجتماعی‌اند که در نتیجه فرایند اجتماعی شدن شخص در طول زندگی کسب می‌شوند. او سلیقه هنرمند را مخلوق ذوق حاکم بر جامعه، یعنی سلیقه طبقه دارای سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و نمادین می‌داند. این مقاله با هدف بررسی مقایسه‌ای نشانه‌های تغییرخواهی در آثار کمال‌الملک و ژاک‌لویی داوید، بر اساس نظرات بوردیو نگارش شده است. هر یک از این دو نقاش در نقاط عطف تاریخ کشور خود به خلق اثر پرداخته‌اند. در این پژوهش تلاش شده است با روش توصیفی - تحلیلی و تاریخی علاوه بر یافتن دلیل‌گزینه‌سبک مخصوص هر یک از این دو نقاش، چرایی وجود یا عدم وجود نشانه‌های تغییرخواهی در آثار داوید و کمال‌الملک با استفاده از نظرات بوردیو تبیین شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، انتخاب سبک‌های طبیعت‌گرا و نئوکلاسیک از سوی این دو هنرمند تحت تأثیر نظام آموزشی، سرمایه‌های فرهنگی و موضع این دو در ارتباط با میدان قدرت صورت گرفته است. در ارتباط با نشانه‌های تغییرخواهی نیز، با توجه به قرار گرفتن کمال‌الملک در دسته هنرمندان مستقل میدان تولید نقاشی، نمی‌توان نشانی از تغییرخواهی را در آثار او دید، در حالی که در آثار

۱. دانشیار گروه پژوهش هنر و صنایع دستی دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول).

f.mahmoudi@umz.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشگاه مازندران.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

داوید، به دلیل قرارگیری وی در موضع وابسته به مخالفان طبقه حاکم، نشان تغییرخواهی را می‌توان مشاهده کرد.

واژه‌های کلیدی: بورديو، سرمایه اجتماعی، کمال‌الملک، داوید، نقاشی قاجار.

مقدمه

دوران زندگی و کار هنری کمال‌الملک و ژاک‌لویی داوید، هم‌زمان با جنبش مشروطه در ایران و انقلاب ۱۷۸۹ در فرانسه بود. هر دو هنرمند در این فضا مانند بسیاری از مردم سرزمین خود، با این تغییرات هم‌داستان بودند. کمال‌الملک نقاشی بود که پس از تحصیل در دارالفنون و راهیابی به دربار برای تکمیل فن نقاشی خود به اروپا رفت. بازگشت او از اروپا هم‌زمان است با رویدادهای مشروطه. در این دوران کمال‌الملک به تدریج از دربار فاصله گرفت و در پی آن به عراق عزیمت کرد. در عراق وی به خلق آثاری پرداخته که به گونه‌ای متمایز از بقیه آثار نقاشی زمان خود، رها از سنت ایرانی، کاملاً طبیعت‌گرایانه و به دور از حوادث روی داده در زمان جنبش مشروطه است.

ژاک‌لویی داوید در فرانسه تحت تعلیم نقاشی سبک روکوکو مورد پسند دربار قرار گرفت و پس از آن در ایتالیا با تأثیر گرفتن از فضایی فرهنگی اروپا - که رو به سوی نئوکلاسیسیم داشت - سبک خود را به نئوکلاسیک تغییر داد. او با خلق آثاری در این سبک توجه‌ها را به سوی تحولات پیش‌روی فرانسه جلب کرد و بر لزوم پایداری، استقامت و از خودگذشتگی در این راه تأکید ورزید.

کمال‌الملک و داوید به لحاظ فکری با تغییرات در حال وقوع همراه بودند؛ اما به این امر به گونه‌ای متفاوت در هنر آن دو توجه شده است. بررسی علل وقوع این نوع رخ داده‌ها در تاریخ هنر به دلیل ابعاد مختلف و پیچیده آن‌ها، باید با توجه به جنبه‌های مختلف امر صورت گیرد. در این میان مطالعات جامعه‌شناختی تاریخ هنر می‌تواند با بیان روایتی از این تحولات به توسعه علوم انسانی یاری رساند. «نویسندگان تاریخ اجتماعی فرض می‌کنند که هر اثر هنری در صورتی که تحت بررسی موشکافانه قرار گیرد، می‌تواند مطالب و اطلاعات زیادی درباره خاستگاه فرهنگی اثر هنری بازگو کند» (بارنت، ۱۳۹۲: ۲۸۹). به‌طور کلی رابطه هنر با جامعه به واسطه شناخت هنرمند، اثر

جامعه‌شناسی تاریخی _____ دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

هنری، مخاطب هنر، قالب‌های هنری مختلف و تأثیرات هنر بر جامعه مورد بررسی‌های دقیق قرار می‌گیرد (راودراد، ۱۳۸۸: ۸۶). نظریه تاریخ هنر و نظریه جامعه‌شناسی از نظر خصلت نیز کاملاً با هم متفاوت‌اند. نظریه در تاریخ هنر بیشتر تشریحی و موقتی است، در حالی که نظریه‌پردازی جامعه‌شناسانه ساخت‌یافته و بخشی از یک سنت تراکمی محسوب می‌شود (تنر، ۱۳۸۴: ۱۴۰ - ۱۴۱).

ضرورت انجام پژوهش را به این لحاظ می‌توان در نظر گرفت که در دوران قاجار در عرصه‌های متنوعی مانند عرصه اجتماعی، سیاسی و هنری تغییراتی مهم رخ داد. نقاشی قاجار با کمال‌الملک به‌طور کامل از سنت نگارگری ایرانی جدا شد؛ اما در کنار این هنرمند، هنرمندان دیگری مانند داوید در جایی دیگر نیز به خلق اثر پرداختند که بررسی سبک کاری و اهداف همه این هنرمندان در کنار یکدیگر، یعنی به‌طور کل عرصه نقاشی آن دوره و بررسی رابطه آن با تغییرات ایجادشده در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی این دوران و به کلام دیگر، نقد جامعه‌شناسانه هنر این زمان دارای اهمیت است.

بورديو با نظریه میدان‌های خود به بررسی تعاملات بین میدان‌های مختلف پرداخته است. وی در نظریه میدان‌های خود به میدان تولید هنری نیز توجه داشت. نظریه میدان در ایران بسیار مورد توجه بوده و در زمینه‌های مختلف استفاده شده است؛ اما با در نظر گرفتن اینکه بورديو نظریاتش را با توجه به جامعه فرانسه بیان داشته است، پاسخ دادن به این پرسش دارای اهمیت است که آیا به‌طور کل به‌کارگیری نظریه میدان در عرصه هنر ایرانی و به‌طور ویژه، دوران قاجار امکان دارد یا خیر؟

این پژوهش نگاهی جدید به نقاشی دوران قاجار خواهد داشت، نتایج حاصل از این پژوهش در شناخت بیشتر نقاشی دوران قاجار و تأثیر و تأثرات جامعه و هنر این دوران بر یکدیگر مؤثر خواهد بود. همچنین، این پژوهش مقدمه‌ای است برای شناخت و نقد نقاشی ایرانی در دوران بعدی، به‌گونه‌ای که همین روند و تغییرات رخ داده در میدان نقاشی قاجار را در دوره پهلوی و همچنین، پس از انقلاب، می‌توان دنبال کرد.

به این لحاظ، هدف مقاله این است که به‌دلیل شباهت بین فضای اجتماعی و سیاسی ملت‌های زمان این دو هنرمند و همراهی فکری هر دو با تغییرخواهان، همچنین، تفاوت موجود در اهداف دنبال‌شده در آثار دو هنرمند و با بررسی تطبیقی کنش‌های این دو

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

نقاش از منظر جامعه‌شناسی هنر بوردیو^۱ و ضمن ارائه تصویری کلی از میدان تولید نقاشی ایرانی در دوران موردنظر، به بررسی رابطه میدان قدرت با میدان تولید نقاشی، ترسیم ساختار عینی روابط میان جایگاه‌های درون میدان تولید نقاشی و شناخت منش عواملی بپردازد که انواع جایگاه‌های درون میدان تولید نقاشی کمال‌الملک و داوید را اشغال می‌کنند و به پرسش‌هایی که آورده می‌شود پاسخ داده شود:

- کمال‌الملک و داوید در میدان تولید نقاشی زمان خود چه موضعی را اتخاذ کرده‌اند و این جایگاه چه اثری بر محتوا و فرم آثار این دو هنرمند داشته است؟
- دلیل وجود یا عدم وجود نشانه‌های تغییرخواهی در آثار هر یک از این دو هنرمند چیست؟

داده‌های این پژوهش از اطلاعات تاریخی، سیاسی و اجتماعی همچنین، نقاشی‌ها و زندگی‌نقاشان دوران قاجار گرفته شده است. بنابراین، پژوهش حاضر تاریخی است و به دلیل ادراکی، کل‌نگر و توصیفی بودن داده‌ها از نوع کیفی است.

نمونه‌های پژوهش بر اساس روش نمونه‌گیری «تعیین پیشینی» که در آن نمونه‌ها بر اساس یک ساختار نمونه‌ای (در اینجا طبقه‌بندی اجتماعی صورت گرفته از سوی ویلم فلور) انتخاب می‌شوند گزینش شده‌اند. در هر خانه ساختار نمونه‌گیری نیز تعداد نمونه‌ها بر اساس نمونه‌گیری «نظری» انتخاب شده است.

برای گردآوری اطلاعات مناسب درخصوص نقاشی‌ها و نقاشان دوران قاجار و همچنین، شرایط سیاسی - اجتماعی آن دوران از منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است. پژوهشگر سعی کرده است با مطالعه مطالب و منابع مختلف که بیشترین اعتبار علمی را در حوزه موردنظر داراست، همچنین، با گزینش نمونه‌ها با روش تعیین پیشینی، پایایی و روایی پژوهش خود را تأمین کند.

لوسین گلدمن^۲ در جامعه‌شناسی ادبیات روشی با نام ساختارگرایی تکوینی یا ساختارگرایی تاریخی^۳ را پایه‌گذاری کرد. فرضیه بنیادین ساختارگرایی تکوینی این است که هر رفتار انسانی کوششی است برای پاسخ دادن با معنی به وضعیتی معین. واژه ساختارگرایی از سال ۱۹۵۸ با مردم‌شناسی ساختاری لویی اشتراوس^۴ رایج شد. گلدمن معتقد است ساختارگرایی نظامی فلسفی نیست؛ بلکه شیوه درک و توضیح است.

جامعه‌شناسی تاریخی _____ دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

ساختاری شعبه‌های متنوعی دارد. اگر به ارزش سیاسی - اجتماعی واژه‌ها بپردازد، ساخت‌گرایی معناشناختی است. اگر روابط ساختار اثر را با رویدادهای فردی و ساختار روانی نویسنده بسنجد، ساخت‌گرایی روان‌شناسی خواننده می‌شود و اگر به هم‌ارزی مسائل اجتماعی - اقتصادی با ساختار اثر توجه کند، ساختارگرایی تکوینی نام می‌گیرد (به‌نقل از مسعودنیا و فروغی، ۱۳۹۱: ۱۰۷).

بورديو نیز مانند گلدمن از ساختارگرایی تکوینی بهره می‌گیرد؛ اما او به‌نحوی وسیع‌تر از گلدمن از ساختارگرایی تکوینی هم در مقام نظریه و هم در مقام روش استفاده می‌کند (طلوعی، ۱۳۸۶: ۵). وی روش‌های مرسوم تحلیل در علوم اجتماعی را کنار می‌گذارد و درمقابل، برای فرهنگ و شیوه زندگی اهمیت زیادی قائل می‌شود. او طبقه اجتماعی را در بافت کلی شرایط فرهنگی حاکم بر جامعه در نظر می‌گیرد. روش او به‌گونه‌ای است که سعی می‌کند در مطالعات خود، بین رابطه فرهنگ و شیوه زندگی از یک سو و طبقه اجتماعی از سوی دیگر، تعادلی ایجاد کند و بدین جهت در بین هم‌عصران خود فردی متمایز است. تحلیل او از زندگی فرهنگی همیشه با تمرکز بر طبقه انجام شده است (گرنفل، ۱۳۹۳: ۱۵۱).

مفاهیم نظریه کنش بورديو مانند میدان، عادت‌واره و... قالب‌هایی معناشناختی هستند که در جریان شکل‌گیری پدیده‌های اجتماعی به‌وجود می‌آیند. نظریه کنش بورديو، نظریه کنش تحقیق هم هست و دلالت‌های کنش به قواعد اجرای تحقیق هم قابل گفتن است. به عبارت دیگر، مفاهیم بورديو تنها زمانی معنا می‌یابند که در تحقیق عملی به‌کار گرفته شوند (همان: ۳۱۶، ۳۱۷).

گرنفل در کتاب مفاهیم کلیدی پیر بورديو، می‌گوید: هر رویکرد تحقیق بورديویی در عمل باید این سه اصل را بپذیرد و انجام دهد:

۱. برساختن موضوع تحقیق؛
۲. داشتن رویکردی سه‌بعدی در مطالعه میدان تحقیق؛
۳. عینی‌سازی مشارکتی.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

این مراحل را می‌توان سنگ‌بنای «راه سوم واقع‌بینانه»^۵ دانست که بوردیو تلاش می‌کرد در جامعه علمی و در نهایت، در سطح قابل فهم برای عموم افراد تثبیت کند (همان: ۳۱۷ - ۳۲۷).

در این مقاله، با استفاده از روش ساختارگرایی تکوینی که پیر بوردیو برای تحلیل میدان هنری ارائه کرده است، ابتدا به موقعیت میدان تولید نقاشی این دوران در ارتباط با میدان قدرت و سایر میدان‌ها اشاره می‌شود. سپس با تعیین جایگاه‌های موجود در این میدان به موضع‌گیری کمال‌الملک و داوید، نقاشان مورد مطالعه این پژوهش مستقر در هر یک از این جایگاه‌ها و مسیر طی شده از سوی آنان برای رسیدن به این جایگاه (البته تا حدی که منابع موجود در خصوص آن‌ها اجازه دهد) پرداخته خواهد شد. در پایان و برای تکمیل روش مورد استفاده در پژوهش، جایگاه پژوهشگران در ارتباط با میدان قدرت بیان خواهد شد تا پیش‌فرض‌های آنان نیز آشکار شود و تا حدی «راه سوم واقع‌بینانه»^۵ که بوردیو تلاش داشت در جامعه علمی تثبیت کند نیز محقق شود.

پیشینه پژوهش

از میان پژوهش‌های جامعه‌شناختی صورت‌گرفته در مورد کمال‌الملک و ژاک لویی داوید به پژوهش‌هایی که آورده می‌شود می‌توان اشاره کرد:

محمدی‌نژاد (۱۳۸۸) در پایان‌نامه‌ای با عنوان *تحلیل جامعه‌شناختی عینیت‌گرایی در نقاشی قاجار، مطالعه موردی: کمال‌الملک به راهنمایی شهرام پرستش و همچنین*، در مقاله‌ای (۱۳۸۹) با عنوان «تحلیل اجتماعی آثار کمال‌الملک در میدان نقاشی ایران» به بررسی نقاشی‌های دوران قاجار به خصوص کمال‌الملک با استفاده از نظریه میدان بوردیو پرداخته است. در خصوص بررسی آثار هنری با استفاده از نظریه میدان‌ها نیز می‌توان به مقاله پرستش (۱۳۸۸) با عنوان «بررسی ساختاری زیر میدان تولید شعر در ایران» اشاره کرد.

حنیف رحیمی پردنجانی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه‌ای با نام *بررسی تطبیقی نقاشی دوران قاجار در ایران و اروپا انجام‌شده در دانشگاه هنر اصفهان به راهنمایی بهمن نامورمطلق و مرضیه پیروای ونک نتیجه می‌گیرد که حکومت تک‌صدا، نقاشی تک‌صدا در پی داشته*

جامعه‌شناسی تاریخی _____ دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

است؛ اما با قاطعیت نمی‌توان گفت که حکومت چندصدا، نقاشی چندصدا به‌دنبال داشته است. همچنین، با افزایش صداهای مردمی در حکومت در پی تحولات اجتماعی، نقاشی تمایل به تک‌صدایی پیدا می‌کند.

فرزان سجودی و بهناز قاضی مرادی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر گفتمان مشروطیت بر هنرهای تصویری دوران قاجار» چاپ‌شده در مجله *جامعه‌شناسی هنر و ادبیات* با تقسیم‌بندی این دوران به سه دوره پیشامشروطه، مشروطه و پسامشروطه به این نتیجه رسیده‌اند که در دوران اول فردیت به‌صورت تدریجی از شخص شاه به اقشار پایین‌تر رسوخ پیدا کرد و تصاویری از مردم روی پرده‌های نقاشی و صفحات عکاسی پدیدار شد. در دوره دوم، یعنی هژمونی مشروطه، پیکر شاه به‌تدریج از مرکزیت تصویری خارج شد و بالأخره در دوره پسامشروطیت و تخاصم گفتمانی نشانه‌هایی از خشونت در تصاویر (عکس‌ها) پدیدار می‌شود.

حمیدرضا فرخی بالاجاده (۱۳۹۱) در پایان‌نامه‌ای با عنوان *بررسی علل گرایش نقاشی ایرانی به طبیعت‌گرایی از اواخر عهد صفوی تا اواخر قاجار* انجام‌شده در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز به راهنمایی ناصر آراسته نتیجه می‌گیرد که دلایلی چون ارتباط با اروپا و حضور هنرمندان غربی در ایران از زمان صفوی، هدایای اروپاییان به پادشاهان صفوی، حضور ارمنیان در اصفهان، گسست ادبیات و نقاشی، روگردانی شاهان صفوی از هنر و در انتها، ورود عکاسی به ایران در دوره قاجار سبب شد تا هنرمند ایرانی از فضاسازی تمثیلی به سوی طبیعت‌گرایی غربی کشیده شود.

پیشینه مطرح‌شده نشان می‌دهد که تاکنون پژوهشی به‌صورت کلی میدان تولید نقاشی قاجار و رابطه آن با تنوع‌های میدان قدرت و عوامل مرتبط با آن در مقایسه با نقاشی داوید را از نظر جامعه‌شناختی بررسی نکرده است. بنا به اهمیت تغییرات رخ داده در شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوران همچنین، با توجه به تحولات ایجادشده در نقاشی این دوره‌ها، نیاز به بررسی جامعه‌شناسانه این تحولات هنری ضروری به‌نظر می‌رسد.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

چارچوب نظری و روش تحقیق

پی‌یر بوردیو و نظریه میدان

پی‌یر بوردیو معتقد است که دو رویکرد عینیت‌گرا و ذهنیت‌گرا دو پاره اصلی تفکر اجتماعی هستند و رابطه دیالکتیکی با یکدیگر دارند.

در تحلیل‌های جامعه‌شناختی آثار ادبی و هنری، نظریه میدان‌ها، با تأکید بر ابعاد خرد و کلان (عاملیت و ساختار) را مطرح می‌کند. او معتقد است که هم ساختار عینی (زمینه) و هم عاملیت (ساختمان ذهنی) در تولید اثر هنری مؤثرند. نگرش دیالکتیکی بین عاملیت و ساختار و مصرف کالاهای فرهنگی به‌عنوان عنصر تمایز طبقاتی از شاخص‌های عمده‌ای است که جامعه‌شناسی هنر بوردیو را از سایرین مجزا می‌کند. از نظر بوردیو، زمینه‌های تاریخی در ایجاد انواع، شکل‌ها، دوره‌ها، مکاتب و جنبش‌های هنری تأثیر دارد و ذائقه ادبی و هنری محصول نحوه اجتماعی شدن فرد در خانه و مدرسه، پایگاه اجتماعی او، نهادهای ادبی و تغییرات فنی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در سطح جامعه است (مقدس‌جعفری و همکاران، ۱۳۸۶: ۷۸ - ۷۹).

او برای تحلیل موضوعات هنری و ادبی به‌وسیله نظریه میدان‌های خود علاوه بر تحلیل ساختار میدان ادبی و هنری به تحلیل ساخت آثار نیز می‌پردازد. بوردیو برای انجام این امر واژگانی مانند «میدان»^۶، «عادت‌واره»^۷، «موضع»^۸، «خشونت نمادین»، «سرمایه نمادین»، «سرمایه فرهنگی» و «سرمایه اجتماعی» را ابداع کرده است که در ادامه، به تعریف برخی اشاره می‌شود:

• عادت‌واره یا منش:

«عادت‌واره (منش، خصلت) مفهوم مرکزی تفکر بوردیو است. این مفهوم با بار نظری قابل ملاحظه‌ای که دارد، به‌طور توأمان با مفهوم میدان و سرمایه گره خورده است» (شویره و فونتن، ۱۳۸۵: ۷۷). «عادت‌واره بر چگونگی کنش، احساس، تفکر و بودن ما تمرکز دارد. عادت‌واره مشخص می‌کند چگونه ما ... به‌گونه‌ای خاص و نه به هر شکل دیگر کنش داشته باشیم» (گرنفل، ۱۳۸۸: ۱۰۷). بنابراین، عادت‌واره به بوردیو اجازه می‌دهد تا درباره عامل انسانی (کنشگر) نظریه‌پردازی کند (به‌نقل از گلابی و همکاران، ۱۳۹۴).

• **میدان:**

یکی از نظریه‌پردازان شاخص در زمینه رویکرد تلفیقی پیر بوردیو است به اعتقاد او وظیفه علوم اجتماعی این است که بفهمد، ساختارهای عینی جامعه (قواعد اجتماعی، نقش‌ها و هنجارها، نهادها) چگونه بر رفتارهای ذهنی افراد تأثیر می‌گذارند و نیز، رفتارهای اجتماعی چگونه واقعیت اجتماعی را بازتولید می‌کنند. از این رو، برای درک بهتر ماهیت روابط بین عوامل اجتماعی عینی مانند طبقه اجتماعی و ... که رفتار انسان‌ها را محدود می‌کنند و عمل ذهنی باید به «رابطه دیالکتیکی» ساختار و عاملیت توجه داشته باشیم (Fries, 2009: 332 - 326). و بر تقسیم‌بندی‌های ذهنیت‌گرایی و عینیت‌گرایی، ساختارگرایی و فرهنگ‌گرایی و تحلیل‌های اجتماعی خرد و کلان غلبه کنیم. آن‌ها تقسیم‌بندی‌هایی هستند که به وضعیت فعلی آکنده از کشمکش و تکه تکه شدن جامعه‌شناسی منجر شده است. بوردیو معتقد است که دوگانه‌انگاری رویکردهای ساختارمحور و عامل یا کنش‌محور بیش از هر چیز دیگری سبب ایجاد شکاف میان جامعه‌شناسان و اندیشمندان اجتماعی شده است (سیدمن، ۱۳۸۸: ۱۹۶). بوردیو به دلیل علاقه‌اش به رابطه دیالکتیکی میان ساختار و شیوه ساخت واقعیت اجتماعی از سوی انسان‌ها، به جهت‌گیری نظری‌اش عنوان «ساختارگرایی تکوینی» می‌دهد.

• **موضع و موضع‌گیری^۹:**

از جمله مفاهیمی که بوردیو در تحلیل متون ادبی استفاده می‌کند، مفاهیم موضع و موضع‌گیری است. بوردیو عقیده دارد که هرگونه موضع‌گیری هنری در ارتباط با جایگاه افراد است. این مفهوم بیانگر کنش‌ها، طرح‌ها، عملکرد هر یک از عناصر و عوامل متعلق به یک میدان خاص است. همچنین، موضع و موضع‌گیری یا خلق و خوی هر دو محصول و ثمره فرایند تاریخی هستند که در یکدیگر تأثیر متقابل می‌گذارند (همان، ۱۳۷۹ الف: ۱۵۰).

به‌طورکلی، از نظر بوردیو هنرمندان و نویسندگان با سه امکان موضع‌گیری در میدان تولید هنری مواجه هستند: نزدیکی به موضع فرودست در میدان روابط طبقاتی (مردم)؛ نزدیکی به طبقه فرادست و بالأخره ماندن در وضعیت وسط (مستقل) و حفظ فاصله با هر دو موضع.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

● میدان و سرمایه:

بورديو میدان را نوعی صحنه نبرد توصیف می‌کند و سرمایه را عامل تعیین‌کننده سرنوشت عناصر میدان می‌داند. او از چهار نوع سرمایه سخن می‌گوید که عبارت است از: سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی و سرمایه نمادین. بورديو معتقد است، «زمینه (میدان) مانند نوعی بازار رقابتی است که در آن، انواع سرمایه‌ها (اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نمادین) به کار می‌رود و مابه گذاشته می‌شود» (ریتزر، ۱۳۸۹: ۶۸۲).

در نظر بورديو، سرمایه اقتصادی، به مالکیت ثروت‌های مادی یا مالی اشاره دارد. سرمایه اجتماعی به پیوندهای اجتماعی مربوط است «که به عامل «وزن» اجتماعی کم یا بیش سنگین، قدرت کنشی و واکنشی کم یا بیش زیاد بر حسب کیفیت و کمیت شبکه‌های ارتباطی، می‌بخشد» (شویره و فونتن، ۱۳۸۵: ۹۷ - ۹۸). سرمایه نمادین نیز «از شأن و حیثیت شخص سرچشمه می‌گیرد» (ریتزر، ۱۳۸۹: ۶۸۳)؛ اما سرمایه فرهنگی ابعاد متنوعی چون، دانش عینی درباره هنرها و فرهنگ، سلیقه‌ها و ترجیحات فرهنگی، ویژگی‌های صوری، مهارت‌ها و بلد بودن فرهنگی، توانایی تمیز و تشخیص خوب و بد را داراست. موجد تفاوت است و به دائمی کردن تفکیک‌ها و نابرابری‌های اجتماعی کمک می‌کند (اسمیت، ۱۳۸۷: ۲۲۰ - ۲۲۲).

میدان قدرت

گروه‌هایی که به بیشترین میزان سرمایه دسترسی دارند، در مفهومی قرار می‌گیرند که بورديو آن را میدان قدرت می‌نامد. میدان قدرت از یک طبقه حاکم و متحد تشکیل نشده؛ بلکه از قشرهای ناهمگون نخبگانی تشکیل شده است که جایگاهشان بر اساس شکل‌های مختلف سرمایه قرار دارد. آن‌ها به‌طور تقریبی دارای منافع مشترکی هستند که بر اساس آن قدرتشان را روی گروه‌های در سطوح پایین‌تر اجتماع اعمال می‌کنند (دانیلسن و نورلی هانسن، ۱۳۸۷).

کمال‌الملک و نقاشی دوران قاجار

در زمان حکومت صفوی و در نیمه دوم سده یازده هجری، جریان فرنگی‌سازی در آثار نگارگری ایران آغاز شد. این جریان تا زمان قاجار و به وجود آمدن مکتب «پیکرنگاری درباری» که اوج هم‌آمیزی سنت‌های ایرانی و اروپایی است، ادامه داشت (پاکباز، ۱۳۹۳: ۱۵۱). پس از فتح‌علی‌شاه و در زمان محمدشاه رابطه میان نقاشی ایرانی و اروپایی وارد مرحله جدیدی شد که در آینده بر روش آموزش نقاشی ایرانی که تا این دوران به صورت استاد شاگردی بود، اثری بسزا داشت. در این زمان «ابوالحسن غفاری» (صنیع‌الملک) خوش درخشید و به منزله نخستین هنرمند ایرانی برای هنرآموزی به ایتالیا فرستاده شد (همان: ۱۵۸). در ادامه و با تأسیس دارالفنون در سال ۱۲۶۸ ق، امکان بیشتری برای آشنایی اصولی جامعه ایرانی با هنر اروپایی فراهم آمد. از این زمان بود که جوانانی مانند «علی‌اکبرخان مزین‌الدوله و عبدالمطلب مستشار برای هنرآموزی به اروپا رفتند. بازگشت این افراد که اکنون باید آموخته‌های خود را به شاگردانشان انتقال می‌دادند، همچنین، تأسیس نخستین هنرستان عمومی نقاشی از سوی صنیع‌الملک (۱۲۷۸ق)، نشان از تحولاتی نوین در عرصه نقاشی ایرانی این دوران داشت.

برخورد با فرهنگ و هنر اروپایی در سطحی که تاکنون سابقه نداشته، به همراه تغییر شیوه‌های آموزشی همچنین، شکل‌گیری افکار آزادی‌خواهانه در میان روشنفکران ایرانی و حرکت جامعه به سمت مدرنیزاسیون سبب شد تا در این زمان هنرمندانی چون صنیع‌الملک و واقع‌گرایی نیز تمایل پیدا کنند. این وفاداری به سنت‌ها تا دوران کمال‌الملک کماکان ادامه یافت. به طوری که گفته می‌شود تنها پس از سفر او به اروپاست که سنت نقاشی ایرانی کنار گذاشته شد.

میدان تولید نقاشی قاجار

به دنبال شکل‌گیری دنیای مدرن و تقسیم کار ناشی از آن، تشکیل میدان‌های تخصصی در میدان‌های گوناگون صورت می‌پذیرد. ظهور مجموعه نهادهای خاصی که وجودشان شرط ضروری عملکرد اقتصاد کالاهای فرهنگی است، نشانه‌ای است بر تشکیل یک میدان مستقل و خودآیین فرهنگی (بورديو، ۱۳۷۹: ۱۵۵). در ایران نیز در اواسط دوران

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

قاجار، تأسیس مدارس آکادمیک هنری با عناوین «مکتب‌خانه نقاشی» و «نقاش‌خانه دولتی» همچنین، ایجاد نمایشگاه‌ها که هر دو با کوشش صنایع‌الملک صورت گرفت، نخستین تلاش‌ها برای ایجاد یک نهاد تخصصی نقاشی را نشان می‌داد (پرستش و محمدی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۱۲۳).

پیدایی موضع مستقل و منش زیباشناسانه یا همان هنر برای هنر در میدان تولید هنری نیز حاصل و ادامه جریان مدرنیزاسیون بود. میان مفهوم مدرن هنرمند و استادکار تفاوت بزرگی وجود دارد. در دوران مدرن است که مفهوم هنر برای هنر و هنرمند به معنای خالق اثر هنری در تاریخ هنر شکل می‌گیرد (Boudrieu, 1993: 241 - ۲۴۲).

کمال‌الملک در موضع وابسته

محمد غفاری پس از تحصیل در دارالفنون با نظر مساعد ناصرالدین شاه به دربار راه یافت و نقاش‌باشی لقب گرفت. بنا به گفته اسماعیل آشتیانی، شاگرد کمال‌الملک، تعداد آثاری که میرزا محمد غفاری با امضای نقاش‌باشی خلق کرد، بالغ بر ۱۷۰ عدد بود. از این میان می‌توان به تابلوهای «آبشار دوقلو» - که به سال ۱۲۶۴ق خلق شد - «دورنمای عمارت گلستان» و «منظره دهکده امامیه» که به ترتیب در سال‌های ۱۲۶۵ و ۱۲۶۶ق به وجود آمدند و نیز «منظره باغ شاه» و «دورنمای دره زانوس» متعلق به سال ۱۲۶۸ق اشاره کرد. در این دوره آنچه‌ان که از عناوین آثار برمی‌آید نقاش به زندگی و مناسبات و موضوعات انسانی التفات کم‌تری داشت (اسکندری، ۱۳۶۲: ۱۰۷) و در عوض، بیشتر بنا به سلیقه شاه به طبیعت و اماکن دولتی توجه داشت. البته، در سال‌های آخر این دوره، توجه سطحی به انسان و ترکیب چند انسان در برخی تابلوها مانند، «شبیهِ عمو صادق شیرازی» (تصویر ۱)، سرایدار قصر طیور که به یهودیان لباس کهنه می‌فروشد، «شکارچیان»، «دو دختر گدا» همچنین، تابلوی «رمال» (۱۲۷ق) (تصویر ۲) آخرین اثر او با امضای نقاش‌باشی، دیده می‌شود. در آثار اخیر، اشخاص مانند بقیه عوامل تابلو فاقد حرکت و زندگی و ارتباط منطقی با یکدیگر و محیط خود هستند (پاکباز، ۱۳۹۳: ۳۳ - ۳۴). آثار این دوره کمال‌الملک هنوز تلفیقی بود از سنت‌های نقاشی ایرانی و اروپایی، اما او سعی داشت که به طبیعت‌گرایی نزدیک شود.

تصویر ۱: کمال‌الملک، عمو صادق شیرازی، ۱۲۷۱ ش.
(شباهنگ و دهباشی، ۱۳۶۴: تصاویر)

تصویر ۲: کمال‌الملک، رمال (کپی)، ۱۲۷۱ ش.
(آزند، ۱۳۹۰: ۱۰۳)

همچنین، بوردیو می‌گوید: «خصوصیات موقعیت‌هایی را که روشنفکران و هنرمندان در میدان قدرت اشغال می‌کنند، می‌تواند تابعی از موقعیت‌هایی دانست که در میدان هنری یا ادبی به آن دست می‌یابند» (بوردیو، ۱۳۷۹: ۱۰۰). بنابراین، جایگاه کمال‌الملک در میدان قدرت، به تبعیت از موقعیت تحت سلطه وی در میدان تولید نقاشی، در این زمان تحت سلطه بود.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

دوری از میدان قدرت

پرداختن کمال‌الملک به موضوع افراد غیردرباری در نقاشی‌های اواخر دوران ناصری، نشان از دوری او از سلیقهٔ دربار و استقلال وی در انتخاب موضوع داشت. اگر چه در این نمونه‌ها پرداختن به موضوع انسان در حد برخوردی سطحی بود؛ اما این اولین قدم‌های او برای جدایی از موضع وابسته میدان بود.

بورديو معتقد است، «اعلام خودمختاری اثر هنری به معنای اولویت دادن به چیزی است که هنرمند ارباب و استاد آن است؛ یعنی شکل و اسلوب و سبک و نه موضوع یا مصداق بیرونی که مستلزم متابعت از کارکردهاست» (بورديو، ۱۳۹۳: ۲۶). بر این اساس نشانه‌های تغییر منش کمال‌الملک و دوری او از جایگاه وابسته میدان تولید هنری را می‌شود در اجرای استادانه نقاشی تحمیلی تالار آینه (۱۲۶۱ش) (تصویر ۳) پرکارترین اثر کمال‌الملک دید (شباهنگ و دهباشی، ۱۳۶۶: ۲۵۳).

تصویر ۳: کمال‌الملک، تالار آینه، ۱۲۶۱ ش
(آژند، ۱۳۹۰: ۱۰۷)

در اواخر حکومت ناصرالدین شاه، تلاش کمال‌الملک برای یادگیری زبان فرانسه، شاه را متعجب ساخت (فروغی، ۱۳۷۶: ۸۲). وی در حال اندوختن سرمایه فرهنگی، در فضای ایجادشده در مسیر مدرنیته بود. همین امر دوری او از دربار را به همراه داشت، به طوری که در ابتدای به تخت نشستن مظفرالدین شاه، کمال‌الملک با جلب نظر شاه از کشور خارج شد. این سفر و ارتباط با هنرمندان، مدارس نقاشی و محافل هنری و

جامعه‌شناسی تاریخی _____ دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

موزه‌های اروپایی برای کمال‌الملک افزایش سرمایه‌های فرهنگی را که موجد تفاوت‌های اجتماعی بود به همراه داشت.

کمال‌الملک در موضع مستقل

در میدان هنری مستقل، تنها راه تبدیل شدن هنرمند به یک بازیکن قدرتمند در میدان، سرمایه فرهنگی و به‌خصوص علم به میراث اجتماعی هنر است (Fowler, 1997: 53) به بیان دیگر، هنرمند با اندوختن سرمایه فرهنگی توانایی تغییر قواعد میدان را پیدا می‌کند. به همین صورت کمال‌الملک نیز با اندوختن سرمایه فرهنگی از موضع وابسته دور و به موضع مستقل (هنر ناب) نزدیک شد.

کمال‌الملک خودمختاری خویش را با «امتناع از به رسمیت شناختن هر ضرورتی غیر از مقتضیات مندرج در سنت خاص رشته هنری» (بوردیو، ۱۳۹۳: ۲۶) و انفصال و بی‌طرفی در نگاه زیبایی‌شناسانه‌اش نشان داد (همان: ۲۸). او به سفارشات به‌قول خودش کتیف در دربار مظفرالدین شاه تن نداد و پس از آمدن از فرنگ راهی کربلا شد (غنی، ۱۳۷۶: ۱۱۱).

وی در دوران سکونت در عراق تابلوهای مهمی با عناوین: «فالگیر بغدادی»، «زرگر بغدادی و شاگردش» (تصویر ۴)، «میدان شهر کربلا» (تصویر ۵) و «عرب خوابیده» را خلق کرد (نویسی، ۱۳۷۶: ۱۴۹). در این آثار دیگر کمال‌الملک به تمامی از سنن ایرانی نقاشی دست کشیده و به شیوه طبیعت‌گرای اروپایی نقاشی کرد.

تصویر ۴: کمال‌الملک، زرگر بغدادی، ۱۲۸۰ش
(آژند، ۱۳۹۰: ۱۰۴)

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

تصویر ۵. کمال‌الملک، میدان شهر کربلا، ۱۲۸۰ش
(همان: ۱۰۶)

وجود آثار تغییرخواهی در نقاشی‌های کمال‌الملک

هنرمند در مکتب طبیعت‌گرایی به‌جای توجه به امور حساس، خصوصیات و نتایج اجتماعی زندگی روزانه، متوجه امور جزئی و بی‌اهمیت یا درجه دوم بود. طبیعت‌گرایی خلاف واقع‌گرایی که با در افکندن امور واقعی و حوادث روزمره به هم‌دردی با اشخاص جامعه می‌پردازد، قادر به هم‌دردی با دیگران نیست (قاسم‌زاده، ۱۳۸۹: ۵۲). در این سبک فرد و اجتماع بشری از خود اختیار و اراده‌ای ندارند و همه چیز زائیده قوانین علمی و عوامل طبیعی است (سیدحسینی، ۱۳۸۷: ۴۰۶). به این لحاظ به‌طور کل نباید در میان آثار کمال‌الملک نیز که به گفته خودش مایل به طبیعت‌گرایان و دوستدار طبیعت‌گرایی بوده است (غنی، ۱۳۷۶: ۱۱۳)، به‌دنبال نشانه‌های انقلاب و تغییرخواهی بود.

از سویی مرکز میدان تولید هنری به هنرمندان آوانگارد تعلق دارد، کنشگرانی که دل‌باخته استقلال در تولید ادبی و هنری‌اند و تولیدات آن‌ها هیچ هدفی را در بیرون میدان دنبال نمی‌کند (پرستش، ۱۳۸۸: ۲۸). کمال‌الملک نیز به‌منزله هنرمندی مستقل در میدان تولید نقاشی که به‌دنبال هدف و مخاطبی در خارج از میدان نبود، با انتخاب سبک طبیعت‌گرایانه‌ای که نظام آموزشی متأثر از اروپا به او تحمیل کرده بود، درحقیقت، به تقلید از طبیعت نمی‌پرداخت. هنر او به‌منزله هنری که به‌صورت روزافزون به تاریخ

جامعه‌شناسی تاریخی _____ دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

خویش ارجاع می‌کرد، مستلزم ادراک تاریخی بود. در اینجا هنری که از طبیعت تقلید می‌کرد، جای خود را به هنری داد که از هنر تقلید می‌کرد و یگانه منبع آزمایش‌های خویش و حتی انفصال از سنت را از تاریخ خویش (تاریخی که از طریق آموزش طبیعت‌گرایی بازتولید می‌شد) اخذ کرد (بورديو، ۱۳۹۳: ۲۶ - ۲۷). نشانه این امر را می‌توان در تعداد فراوان کپی‌ها و تقلید از نقاشی‌های اروپایی از سوی کمال‌الملک یافت. بنابراین، کمال‌الملک به دلیل داشتن سبک طبیعت‌گرایانه و همچنین، قرارگیری در موضع مستقل میدان تولید نقاشی در آثارش به جنبش مشروطه اشاره نداشته و تنها در این آثار به اجرای استادانه‌تر سبک طبیعت‌گرا توجه داشته است.

پس از وقوع مشروطه می‌بینیم که کمال‌الملک با خلق تابلویی از سردار اسعد بختیاری (تصویر شماره ۶) از مشروطه‌خواهان تجلیل کرده است. با توجه به این نقاشی و امتناع قبلی کمال‌الملک از کشیدن نقاشی در دربار مظفرالدین شاه به نظر می‌رسد وی در سفر به اروپا سرمایه‌های فرهنگی درونی متناسب با افکار مشروطه‌خواهی کسب کرده است. بنابراین، کمال‌الملک با پیروزی مشروطه‌خواهان و در فضای اجتماعی جدید جایگاهی تازه در میدان قدرت یافت که به تناسب آن، جایگاهش در میدان تولید نقاشی نیز تغییر کرد. در ادامه، او ریاست مدرسه صنایع مستظرفه را بر عهده گرفت و خود به منزله فردی از طبقه مسلط در میدان قدرت، با استفاده از سرمایه‌های نمادین، فرهنگی و اجتماعی خود به تعیین قواعد در میدان تولید نقاشی پرداخت. به گونه‌ای که تا سال‌ها پس از او، شیوه و منشش در نقاشی و آموزش آن بر محافل آموزشی نقاشی در ایران حاکم بود. بنابراین، کمال‌الملک در آخرین آثار خود، به منزله یک نقاش، در جایگاه وابسته به طبقه فرادست در میدان تولید نقاشی قرار دارد و منش او طبیعت‌گرایی در هنر و تبعیت از سلیقه طبقه فرادستی است که خود آن را با استفاده از سرمایه‌های فرهنگی، نمادین و اجتماعی غالب کرده است.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

تصویر ۶: پرتره سردار اسعد بختیاری

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sardar-assad-bakhtiary.jpg>

ژاک لویی داوید و نقاشی فرانسه

داوید (۱۷۴۷ - ۱۸۲۵م)، نقاش شهیر فرانسوی، در یک خانواده بورژوازی میانه‌حال در پاریس پرورش یافت. زمانی که او تصمیم گرفت نقاشی یاد بگیرد، سبک درباری «روکوکو» در فرانسه رواج داشت. او نیز که خویشاوند فرانسوا بوشه^{۱۰} نقاش روکوکو مورد حمایت مادام دوپمپادور^{۱۱} (معشوقه لویی پانزدهم) بود، نزد او به یادگیری نقاشی مشغول شد. در فرانسه پس از لویی چهاردهم، اشراف آزاد شدند تا در پاریس زندگی دلخواه‌تری نسبت به زندگی مقید و محدودشان در کاخ ورسای در پیش گیرند. این چنین باروک متأخر رنگ تازه به‌خود گرفت و شماری خانه اعیانی شهری از سوی اشراف در محله‌های نو و تجملی ساخته شد. سبک جدید که دبدبه و شکوه دوران لویی چهاردهم را نداشت، «روکوکو» نام گرفت (هارت، ۱۳۸۲: ۸۴۱) در این سبک که انعکاس‌دهنده ذائقه و گرایش اشراف فرانسه بود، شیوه‌ای برخاسته از رنگ‌های تابناک و انواع ریزه‌کاری‌های تزیینی، به‌صورتی سبک‌سرانه و پرزرق‌وبرق جانشین گرایش عظیم، تشریفاتی و محکم‌تر دوره باروک شد (گامبریچ، ۱۳۹۳: ۴۴۴).

میدان تولید نقاشی در فرانسه

در اواخر قرن هجدهم میلادی و هم‌زمان با انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه، متأثر از دوران روشنگری، نقاشی دیگر از حالت یک حرفه - که فوت و فنش از استاد به شاگرد منتقل می‌شود - درآمد بود، چنان‌که علاقه‌مندان آن باید به‌مانند دانشجویان رشته فلسفه در آکادمی‌ها به تحصیل می‌پرداختند. چندی بعد آکادمی‌ها نیز برای کسب مشتریان عمومی بیشتر به برپایی نمایشگاه‌هایی سالیانه دست زدند. همچنین، در عصر خرد بود که به تدریج مردم نسبت به سبک و سبک‌ها حساسیت پیدا کردند (همان: ۴۶۶ - ۴۷۰). با توجه به این تغییرات و ظاهر شدن مجموعه نهادهایی مانند آکادمی‌ها و نمایشگاه‌ها که وجودشان شرط ضروری عملکرد اقتصاد کالاهای فرهنگی بود، می‌توان گفت، میدان مستقل تولید نقاشی در این زمان در فرانسه شکل گرفت.

داوید در موضع وابسته

همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، بوردیو کنش آموزشی را یک خشونت نمادین می‌داند. داوید نیز که در تعلیم نظام آموزشی زمانه‌اش قرار گرفته بود، در ابتدا سلیقه فرهنگی طبقه حاکم را پذیرفت. او به‌منزله هنرآموزی که تحت آموزش نظام آموزشی زمان خودش قرار گرفت، چاره‌ای جز آموختن سبک رایج روزگار خویش، یعنی روکوکو، مورد توجه طبقه اشراف نداشت.

دوری از میدان قدرت

داوید در عصری زندگی می‌کرد که روشنگری، تغییرات عمیق زیبایی‌شناختی و اجتماعی فراوانی در آن به‌بار می‌آورد. کمی پیش از تولد او، «تمایل احیاشده به دوران باستان که از کشفیات اخیر باستانی، به‌ویژه در پومپئی^{۱۲} (۱۷۴۸) و هرکولانوم^{۱۳} (۱۷۳۷) تغذیه می‌شد، هنرمندان و دانشمندان را تسخیر کرده بود» (دیویس و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۰۷).

این جو سبب به‌وجود آمدن شیوه‌ای التقاطی در هنر، میان سال‌های ۱۷۵۰ تا ۱۷۸۰ شد که به‌دلیل کیفیت آمیخته آن معمولاً به لفظ «کلاسیسیم روکوکو» خوانده می‌شد

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

(هاوزر، ۱۳۷۷: ۷۸۴). هاوزر معتقد است این التقاط روی داده در سبک هنری، متناظر با ساختار کلی جامعه است که در آن طبقه اشراف و بورژوا به هم آمیخته‌اند، با هم همکاری می‌کنند؛ اما همچنان به کلی از هم بیگانه هستند (همان: ۷۸۵).
تنوع حاصل شده از عصر روشنگری دو گروه فکری عقل‌گرا به نمایندگی وینکلمان و طبیعت‌گرا به نمایندگی «روسو»، را در برابر اذهان جویای دانش این زمان قرار می‌داد. داوید نیز به منزله یک نخبه فرهنگی در ارتباط با محافل این دو تفکر قرار گرفت. او آثار دراماتیک و مناظرش را در این زمان متأثر از دید آرمان‌گرایانه «دنی دیدرو»^{۱۴} و محافل روشنفکری آن روزگار خلق کرد (Ledbury, 2005: 64). در مسیر این ارتباطات، او با افزایش سرمایه فرهنگی، در منش هنری خویش تغییر ایجاد کرد و به یک نقاش رکوکوی شیفته مضامین اخلاقی بدل شد. از آثار این دوران داوید می‌توان به «نبرد مینروا»^{۱۵} (۱۷۷۱) (تصویر ۷) اشاره کرد. داوید با این تغییر منش در مسیر دوری از موضع وابسته به میدان قدرت قرار گرفت.

تصویر ۷: داوید، نبرد مینروا، ۱۷۷۱م

<https://www.wikiart.org/en/jacques-louis-david/the-combat-of-mars-and-minerva-1771>

تغییر موضع در میدان و تغییر خواهی در آثار داوید

داوید متأثر از فضای روشنفکری زمان خویش به خلق اثر دیگری به نام «آنتیوخوس و استراتونیس»^{۱۶} (۱۷۷۴م) دست زد. این نقاشی جایزه فرهنگستان فرانسه در رم را برای او به ارمغان آورد و او با اخذ این جایزه در سال ۱۷۷۵ به رم عزیمت کرد. این نقاش فرانسوی در رم، بی‌واسطه با آثار به‌جا مانده از دوره کلاسیک مواجه شد. او طی این مدت سرمایه‌های فرهنگی خویش را فزونی بخشید و سرانجام، در سال ۱۷۸۴ با نقاشی «سوگند هراتیوس‌ها»^{۱۷} (تصویر ۸) تحسین کلاسیک‌گرایان رم و همه ملت‌های اروپایی را برانگیخت. داوید با این اثر نه‌تنها مرگ سبک روکوکو را اعلام کرد؛ بلکه خط روشنی بین کلاسیسیم روکوکو و کلاسیسیم انقلابی کشید (پاکباز، ۱۳۹۲: ۱۰۵). او هوراتیوس‌ها را به سفارش لویی شانزدهم خلق کرد؛ اما این نخستین ادای احترام داوید به مکتب نئوکلاسیک در نبرد علیه روکوکو بود (هارت، ۱۳۸۲: ۸۶۸) و او با این اثر رهایی خود از سلیقه درباری را به‌خوبی نمایش داد. اگرچه تابلوی برادران هراتیوس درباره‌ی خشونت‌های قریب‌الوقوع در روم باستان بود؛ اما فرانسه در آستانه انقلاب نیز به فداکاری و پایداری نیاز داشت و نمایش مضامینی این چنین به کمک تاریخ باستان می‌توانست مردم را به تصمیم‌یادار (پاکباز، ۱۳۹۲: ۱۰۵).

تصویر ۸: داوید، سوگند هوراتیوس‌ها، ۱۷۸۴م
(همان: ۲۵)

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

در این دوران که تهی شدن خزان، به دلیل افزایش دیون دربار شاهی و مخارج جنگ امریکا، امور مالی را مختل و فضای اجتماعی فرانسه را ملتهب ساخته بود (ماله و ایزاک، ۱۳۶۲: ۳۲۰)، داوید به‌منزله هنرمند، راه خود را از دیگران متمایز کرد و هنر خود را هم‌راستا با تحولات اجتماعی به پیش برد. او که با سبک هنری جدیدش از میدان قدرت فاصله گرفته با توجه به جایگاه اجتماعی‌اش به دنبال رفع تبعیض‌هایی بود که از سوی طبقه اشراف و دربار بر طبقه متوسط اعمال می‌شد.

به سال ۱۷۸۹، یعنی زمانی که نوای تغییرخواهی در فرانسه هرآن بلندتر به گوش رسید، داوید پرده «بورتوس»^{۱۸} (تصویر ۹) را به تصویر کشید. پس از این، مضمون اخلاقی آثار داوید بود که مورد توجه قرار گرفت. به طوری که «با آغاز انقلاب فرانسه، بینندگان در تصاویر تاریخ یونان و روم داوید اشاره پنهان او به شرایط سیاسی معاصر را دیدند» (Vidal, 1995: 395)

تصویر ۹: داوید، یساولان اجساد پسران بروتوس را باز می‌گردانند، ۱۷۸۹م (پاکباز، ۱۳۹۲: ۱۰۷)

سرانجام، پیش‌بینی ولتر به حقیقت پیوست و با فراهم آمدن مقتضیات، انقلابی عظیم در سال ۱۷۸۹ صورت گرفت. در پیش از انقلاب، رژیم فرانسه با توجه به سنت اداره می‌شد. هنرمندان نیز به تبع در موضوعاتشان به پیشینه تاریخی نگاه می‌کردند؛ اما انقلابیون به دنبال حکومتی عاری از مرزهای سنتی بودند. بنابراین، نقاشی نیز به سمت موضوعات زمان حال رفت. داوید نیز به‌منزله هنرمندی مدرن با سیاست مرتبط و این

جامعه‌شناسی تاریخی _____ دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

چنین یک حکومت سیاسی مدرن با یک شیوه جدید نقاشی همراه شد (Carrier, 2003: ۷۳۳).

با این انقلاب انتقال قدرت از یک طبقه اجتماعی به طبقه اجتماعی دیگر به صورتی قاطع انجام پذیرفت. طبقه بورژوا جایگاه قدرت را به دست گرفتند و داوید نیز به منزله عضوی از این طبقه بار دیگر در میدان قدرت قرار گرفت. «او با اعتقاد به اینکه «هنرها باید ... قویاً به آموزش و پرورش توده مردم یاری رسانند»، وقتی انقلاب فرصت لازم را فراهم آورد، به منزله یک هنرمند و سیاست‌مدار، آماده پی‌ریزی هنر مردم و هنر تبلیغاتی - سیاسی گردید» (گاردنر، ۱۳۹۳: ۵۷۱).

مقایسه دو هنرمند

در این بخش بر اساس داده‌های پژوهش، بررسی مقایسه‌ای بین این دو هنرمند انجام می‌گیرد تا از طریق آن شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در موضع اتخاذ شده از سوی دو هنرمند در میدان قدرت و میدان تولید نقاشی و تأثیر آن بر فرم و محتوای آثارشان، همچنین، وجود یا عدم وجود نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های دو هنرمند، مشخص شود.

بررسی موضع اتخاذ شده از سوی دو هنرمند در میدان قدرت و میدان

تولید نقاشی

هر دو هنرمند مورد بحث با توجه به پایگاه اجتماعی بورژوایی که از آن آمدند، بنا بر طبقه‌بندی اجتماعی موجود در زمان خویش و برپا بودن نظام پادشاهی، در میدان قدرت جایگاه زیر سلطه را دارا بودند. به این لحاظ و با در نظر گرفتن عقیده بوردیو مبنی بر تعیین ساختار همه میدان‌ها، بر اساس سلسله‌مراتب روابط قدرت در میدان سیاسی، هر دو هنرمند در ابتدای راه، با قرار گرفتن در سیستم آموزشی مولد سلیقه طبقه حاکم، موضع وابسته به میدان قدرت را در میدان تولید هنری اتخاذ کردند و به تولید آثاری با فرم و محتوای منطبق بر سلیقه طبقه حاکم پرداختند.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

مطالبات موجود در طبقه بورژوازی زمان هر دو هنرمند و فضای تقسیم و تمایز ایجاد شد در پس‌مدرنیته و عصر روشنگری سبب شد تا داوید و کمال‌الملک از طریق سفر به خارج از کشور و هنرآموزی در فضایی که تأمین‌کننده خواست هنری آنان بوده، همچنین، با مطالعه و مرآوده با افکار روشنفکرانه و جهت بخش روزگار خود، سرمایه‌های فرهنگی خویش را بیفزایند. افزایش سرمایه فرهنگی دوری از میدان قدرت را به همراه داشت و این چنین دو هنرمند در شرایطی قرار گرفتند که جایگاهی متفاوت از موضع وابسته به میدان قدرت را اتخاذ کردند.

«عادت‌واره به آمادگی‌هایی اشاره دارد که عامل انسانی طی فرایندهای یادگیری و جامعه‌پذیری در طول زندگی کسب می‌کند. این آمادگی به فرد توانایی واکنش به موقعیت‌های اجتماعی را با شیوه‌های معینی می‌دهد» (جنکینز، ۱۳۸۵: ۴۵). فرایند یادگیری و جامعه‌پذیری متفاوت کمال‌الملک و داوید سبب شد تا دو هنرمند منش متفاوتی را برگزینند و پس از دور شدن از میدان قدرت، درون میدان تولید هنری زمان خویش در مواضع متفاوتی قرار گرفتند.

همچنین، بوردیو چشم و قریحه زیبایی‌شناسی را محصول تاریخی می‌دانست که با آموزش بازتولید می‌شد (همان، ۱۳۹۳: ۲۶). کمال‌الملک با دوری از قدرت و نیافتن ایده‌آل‌های خود در طبقه مخالف قدرت و پایین جامعه و با توجه به چشم تاریخی حاصل شده در دارالفنون، به‌منزله هنرمندی آوانگارد، موضعی مستقل و به‌دور از دغدغه اهدافی در خارج از میدان تولید نقاشی را اتخاذ کرد. او در این زمان به تمامی، قواعد سنتی نقاشی ایرانی را طرد کرد و با فرم و محتوای کاملاً طبیعت‌گرایانه به خلق اثر پرداخت؛ اما داوید که طبقه اجتماعی‌اش در انقلاب به‌دنبال جایگاه سلطه میدان قدرت بود، با توجه به نحوه جامعه‌پذیری خویش دارای منشی شد که موضع مخالف میدان قدرت را به او اختصاص می‌داد. در این زمان داوید با تغییر فرمی انقلابی، نئوکلاسیسیم و محتوایی اخلاقی آن را در جهت اهداف انقلاب به‌کار گرفت. در اینجا مشاهده می‌شود که بنا به نظر بوردیو در ارتباط با منش و عادت‌واره، تنها طبقه اجتماعی یا ساختار نیست که تعیین‌کننده است؛ بلکه زمینه تاریخی و نحوه اجتماعی شدن فرد نیز در انتخاب و یا ایجاد سبک‌ها، مکاتب، دوره‌ها و جنبش‌های هنری مؤثر است.

انقلاب فرانسه، انقلابی بود خواهان ایجاد تغییر بنیادی در جایگاه طبقات. با پیروزی این انقلاب و تغییر ساختار مؤثرترین میدان، یعنی میدان قدرت، داوید در جایگاه مسلط این میدان قرار گرفت و به تبع آن مجدداً به موضع وابسته در میدان تولید نقاشی بازگشت. با وقوع جنبش مشروطه، چنین تغییر ساختاری در ایران حاصل نشد؛ اما موضع کمال‌الملک در میدان قدرت به واسطه نزدیکی فکری به مشروطه‌خواهان تغییر کرد. او پس از مشروطه با توجه به سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی خود در جایگاه مسلط میدان قدرت قرار گرفت. افزایش سرمایه فرهنگی درونی و روابط اجتماعی و تغییر جایگاه در میدان قدرت سبب تغییر جایگاه او در میدان تولید نقاشی نیز شد، به این صورت کمال‌الملک مجدداً به جایگاه وابسته میدان تولید نقاشی قاجار بازگشت.

وجود یا عدم وجود نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های دو هنرمند

بررسی آثار کمال‌الملک در این زمان نشان می‌دهد که او بر اساس سبک طبیعت‌گرایی تنها به دنبال به تصویر کشیدن زندگی عادی و روزمره مردم بود. البته، کمال‌الملک به واسطه دوری از میدان قدرت در انتخاب موضوع کار خویش آزاد شد؛ اما با توجه به موضع مستقل او در میدان تولید نقاشی که در خارج از میدان در پی هدف و مخاطبی نبود، نمی‌توان نشانی خارج از اشاره او به سبک طبیعت‌گرایانه و توجه به چگونگی به‌کارگیری و فرم آن را در آثار مشاهده کرد. گواه این امر وجود آثاری به‌غایت انتقادی‌تر، از نقاشانی چون میرزا مهدی مصورالملک و میرزا موسی در این زمان بود.

طبقه‌ای که داوید به آن تعلق داشت در دوران انقلاب به دنبال کسب جایگاه مسلط در میدان قدرت بود، او در میدان تولید نقاشی به تبع منش خویش در موضع مقابل وابسته به میدان قدرت قرار گرفت. موضع وابسته در هر میدانی بر اساس هدف هم‌فکران خود در میدان قدرت، کنش داشت. بنابراین، داوید از فرم نئوکلاسیک در جهت القا و بیان محتوای مورد نظر هم‌فکران خویش بهره گرفت. نشانه‌های این تغییرخواهی را می‌توان در تابلوهای سوگند هوراتیوس‌ها و بروتوس مشاهده کرد. او پس از انقلاب و جایگیری مجدد در موضع وابسته به میدان قدرت نیز به‌روشنی با انقلاب و خواست‌های آن همراهی کرد و به‌نوعی نقش جهت‌دهنده فرهنگی انقلاب را

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

داراست. در این دوران او نقاشی‌هایی حامل پیام‌های اخلاقی صبر، استقامت و جان-فشانی در راه انقلاب مانند «سوگند در زمین تنیس» (۱۷۹۱)، «مرگ مارا»^{۱۹} (۱۷۹۳) (تصویر ۱۰) و «مرگ بارا»^{۲۰} (۱۷۹۴) را به تصویر کشید.

تصویر ۱۰: داوید، مرگ مارا، ۱۷۹۳م
(پاکباز، ۱۳۹۲: ۱۰۸)

جدول ۱: مقایسه فرم، محتوا و موضع دو هنرمند

استفاده از آموخته‌ها و سرمایه‌های اندوخته شده در موضع	«آموزش در خارج» اندوختن سرمایه فرهنگی	«مطالعه، مرآده و تمرین» اندوختن سرمایه فرهنگی	«آموزش درباری» اندوختن سرمایه فرهنگی نهادی	سرمایه میدان
مسلط	زیر سلطه	زیر سلطه	زیر سلطه	موضع در میدان قدرت
نئو کلاسیک	نئو کلاسیک	روکوکو و کلاسیک	روکوکو	(فرم)

					داوید
وابسته به قدرت	مقابل میدان قدرت	فاصله از میدان قدرت	وابسته به قدرت	موضع در میدان تولید نقاشی	
صبوری استقامت و جان‌فشانی در راه انقلاب	صبوری و استقامت در راه انقلاب	مضامین اخلاقی	به دلیل مشاهده نشدن نمونه از این زمان محتوای عشرت‌طلبانه و مبهم و حزن-انگیز، فرض می‌شود (رکوکو)	(محتوا)	
					کمال الملک
مسلط	زیر سلطه	زیر سلطه	زیر سلطه	موضع در میدان قدرت	
طبیعت‌گرا	طبیعت‌گرا	سعی در اجرای طبیعت‌گرایانه	فرنگی‌سازی	(فرم)	
وابسته به قدرت	مستقل	فاصله از میدان قدرت	وابسته به قدرت	موضع در میدان تولید نقاشی	
زندگی روزمره و طبیعت	زندگی روزمره و طبیعت	زندگی روزمره+ سفارشات درباری	بر اساس سلیقه شاه	(محتوا)	

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

نتیجه

نتایج پژوهش نشان می‌دهد، در ابتدا کمال‌الملک و داوید با توجه به طبقه اجتماعی خود و جایگاه آن در میدان قدرت در سوی وابسته به میدان قدرت در میدان تولید نقاشی قرار گرفتند و به تولید آثاری با فرم و محتوای منطبق با سلیقه دربار و اشراف پرداختند؛ اما در ادامه، با افزودن بر سرمایه‌های فرهنگی خود، بر اساس افکار روشنفکرانه موجود در زمان خویش و نحوه جامعه‌پذیری از میدان قدرت فاصله گرفتند. به این طریق فرم و محتوای آثار آن‌ها در این مرحله به صورت ترکیبی از خواست‌های هنرمند و سلیقه طبقه بالا بود. در مرحله بعد و با آموزش هر دو نقاش در خارج از کشور خویش و افزایش سرمایه فرهنگی، موضع و منش آن‌ها در میدان تولید نقاشی دستخوش تغییر شده و به تبع آن، محتوا و فرم نقاشی‌های دو هنرمند نیز تغییر کرد. در اینجا جایگاه مستقل کمال‌الملک در میدان تولید نقاشی، در توجه و اهمیت به فرم طبیعت‌گرا و سلیقه خود نقاش آشکار شد و جایگاه جدید و وابسته داوید به طبقه تغییرخواه نیز در سبک نئوکلاسیک و توجه به محتوای اخلاقی منطبق با وضعیت روز فرانسه نمایش داده شد. با وقوع انقلاب مشروطه، موضع کمال‌الملک در میدان قدرت و میدان تولید نقاشی تغییر کرد؛ اما روال طبیعت‌گرایی در آثارش ادامه یافت با این تفاوت که این بار قواعد میدان تولید نقاشی به تبع تغییرات میدان قدرت تغییر کرده و طبیعت‌گرایی به سبک جایگاه مسلط میدان تولید نقاشی و پاسخ‌گوی ذائقه طبقه مسلط در میدان قدرت تبدیل شده است. داوید نیز پس از انقلاب فرانسه به موضع وابسته به قدرت در میدان تولید نقاشی بازگشت و در نقاشی‌هایش با نمایش دادن همراهی و جان‌فشانی در راه انقلاب پاسخ‌گوی ذائقه طبقه مسلط میدان بود.

پی‌نوشت‌ها

* این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر نویسنده دوم با عنوان مطالعه میدان تولید نقاشی ایرانی از دوران ناصری تا جنبش مشروطه (با رویکرد جامعه‌شناسی) به راهنمایی نویسنده اول در دانشگاه مازندران است.

1. Bourdieu
2. Lucien Goldmann
3. historical structuralism

4. Leo Strauss
5. realist third way
6. field
7. habitus
8. position
9. disposition
10. Francois Boucher
11. Madame de Pompadour
12. Pompeii
13. Herculaneum
14. Denis Diderot
15. The Combat of Mars and Minerva
16. Antiochus and stratonice
17. The Oath of Horatti
18. Brutus
19. The Death of Marat
20. The Death of Young Bara

منابع

- اسمیت، فیلیپ (۱۳۸۷). *درآمدی بر نظریه فرهنگی*. ترجمه حسن پویان. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- بارنت، سیلوان (۱۳۹۲). *راهنمای تحقیق و نگارش در هنر*. ترجمه بتی آواکیان. ویراست ناهید کاظم‌زاده گنجی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- بوردیو، پی‌یر (۱۳۹۳). *تمایز*. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: ثالث.
- _____ (۱۳۷۹ب). «جامعه‌شناسی و ادبیات؛ آموزش عاطفی فلوربر». ترجمه یوسف ابادری. *ارغنون*. ش ۹ و ۱۰. صص ۷۷ - ۱۱۱.
- پاکباز، روئین (۱۳۹۲). *در جست‌وجوی زبان نو*. تهران: نگاه.
- _____ (۱۳۹۳). *نقاشی ایرانی از دیرباز تا امروز*. تهران: زرین و سیمین.
- پرستش، شهرام (۱۳۸۸). «بررسی ساختاری زیرمیدان تولید شعر در ایران». *جامعه‌شناسی هنر و ادبیات*. د ۱. ش ۱. صص ۲۳ - ۳۸.
- پرستش، شهرام و مرجان محمدی‌نژاد (۱۳۸۹). «تحلیل اجتماعی آثار کمال‌الملک در میدان نقاشی ایران». *جامعه‌شناسی هنر و ادبیات*. د ۲. ش ۱. صص ۱۰۳ - ۱۳۴.
- تر، جرمی و پریسا شعبانی (۱۳۸۴). «نظریه کلاسیک جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی هنر». *بیناب (سوره مهر)*. ش ۸. صص ۱۴۰ - ۱۵۵.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۵). پی‌یر بوردیو. ترجمه لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.
- دانیلسن، آریلد و ماریانه نورلی هانسن (۱۳۸۷). مسئله قدرت در نزد بوردیو (۱). ترجمه نریمان رحیمی.
، بازیابی شده در ۱۱ / ۱۰ / ۱۳۹۴. <http://old.anthropology.ir/node/1706>
- دیویس، هفریچر و همکاران (۱۳۸۸). تاریخ هنر جنسن. ترجمه فرزانه سجودی و همکاران. تهران: فرهنگسرای میردشتی.
- راود راد، اعظم و کیارش همایون‌پور (۱۳۸۸). «جامعه هنرمند و هنرمند جامعه: تحلیل جامعه‌شناختی آثار سینمایی بهرام بیضایی». هنرهای زیبا. ش ۱۹. صص ۸۵ - ۹۴.
- رحیمی پردنجانی، حنیف (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی نقاشی دوره قاجار در ایران و اروپا (با روش باختین و پساباختینی‌ها). پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر. دانشگاه هنر اصفهان. استاد راهنما مرضیه پیراوی ونک.
- ریتزر، جرج (۱۳۸۹). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثالثی. تهران: علمی.
- سجودی، فرزانه و بهناز قاضی مرادی (۱۳۹۱). «تأثیر گفتمان مشروطیت بر هنجارهای تصویری دوره قاجار». جامعه‌شناسی هنر و ادبیات. د ۴. ش ۱. صص ۹۳ - ۱۲۲.
- سیدحسینی، رضا (۱۳۸۷). مکتب‌های ادبی. ج ۱. تهران: نگاه.
- سیدمن، استیون (۱۳۸۶). کشاکش آرا در جامعه‌شناسی. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.
- شباهنگ، داراب بهنام و علی دهباشی (۱۳۶۶). یادنامه کمال‌الملک. تهران: چکامه.
- شویره، کریستین و اولیویه فونتن (۱۳۸۵). واژگان بوردیو. زیر نظر ژان پی‌یر زرده. ترجمه مرتضی کتبی. تهران: نشر نی.
- طلوعی، وحید و محمد رضایی (۱۳۸۶). «ضرورت کاربست ساختارگرایی تکوینی در جامعه‌شناسی ادبیات جامعه (ساختارگرایی تکوینی در مقام روش)». جامعه‌شناسی ایران. د ۸. ش ۳۱. صص ۳ - ۲۷.
- غنی، قاسم (۱۳۷۶). «کمال‌الملک». کمال‌الملک هنرمند همیشه زنده. به‌کوشش حمید باقرزاده. تهران: اشکان.

جامعه‌شناسی تاریخی _____ دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹

- فروغی، محمدعلی (۱۳۷۶). «یاد کمال‌الملک». *کمال‌الملک هنرمند همیشه زنده*. به-کوشش حمید باقرزاده. تهران: اشکان.
- فرخی بالاجاده، حمیدرضا (۱۳۹۱). *بررسی علل گرایش نقاشی ایرانی به طبیعت‌گرایی از اواخر عهد صفوی تا اواخر قاجار*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد نقاشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز. به راهنمایی ناصر آراسته.
- قاسم‌زاده، سید علی (۱۳۸۹). «طلوع و افول ناتورالیسم». *رشد آموزش زبان و ادب فارسی*. ش ۲. صص ۵۰ - ۵۷.
- گاردنر، هلن (۱۳۹۳). *هنر در گذر زمان*. ترجمه محمدتقی فرامرزی. تهران: نگاه.
- گامبریچ، ارنست هانس (۱۳۹۳). *تاریخ هنر*. ترجمه علی رامین. تهران: نشر نی.
- گرنفل، مایکل (۱۳۹۳). *مفاهیم کلیدی پی‌یر بوردیو*. ترجمه محمد مهدی لبیبی. تهران: افکار.
- گلابی، فاطمه و همکاران (۱۳۹۴). «مروری تحلیلی بر تلفیق عاملیت و ساختار در اندیشه پی‌یر بوردیو». *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*. ش ۶. صص ۱۱۷ - ۱۴۳.
- ماله، آلبر و ژول ایزاک (۱۳۶۲). *تاریخ قرن هجدهم و انقلاب کبیر فرانسه و امپراطوری ناپلئون*. ترجمه رشید یاسمی. تهران: امیرکبیر.
- محمدی‌نژاد، معصومه (۱۳۸۸). *تحلیل جامعه‌شناختی عینیت‌گرایی در نقاشی قاجار، مطالعه موردی: کمال‌الملک*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علم و فرهنگ تهران. استاد راهنما شهرام پرستش.
- مسعودنیا، حسین و عاطفه فروغی (۱۳۹۱). «بررسی جایگاه رمان در شناخت گفتمان سیاسی در ایران پس از انقلاب مطالعه موردی ۱۳۷۶-۸۴». *دانش سیاسی و بین‌الملل*. ش ۲. صص ۱۰۳ - ۱۲۸.
- مقدس جعفری و همکاران (۱۳۸۶). *بوردیو و جامعه‌شناسی ادبیات*. *ادب پژوهی*. ش ۲. صص ۷۷ - ۹۴.
- نوایی، عبدالحسین (۱۳۷۶). «کمال‌الملک آفریننده زیبایی». *کمال‌الملک هنرمند همیشه زنده*. به‌کوشش حمید باقرزاده. تهران: اشکان.
- هارت، فردریک (۱۳۸۲). *سی و دو هزار سال هنر: تاریخ هنر، نقاشی، پیکرتراشی، معماری*. ترجمه موسی اکرمی و همکاران. تهران: پیکان.

مطالعه تطبیقی نشانه‌های تغییرخواهی در نقاشی‌های... فتانه محمودی و همکار

- هاوزر، آرنولد (۱۳۷۷). *تاریخ اجتماعی هنر*. ج ۳. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: خوارزمی.
- Bourdieu, P., & Johnson, R. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Columbia University Press.
- Carrier, D. (2003). "The Political Art of Jacques-Louis David and his Modern-Day American Successors". *Art History*, 26(5), 730-751.
- Fries, C. J. (2009). "Bourdieu's Reflexive Sociology as a Theoretical Basis for Mixed Methods Research: An Application to Complementary and Alternative Medicine". *Journal of mixed Method Research*, Vol. 3. NO. 4:348-326.
- Fowler, B. (1997). *Pierre Bourdieu and cultural theory: Critical investigations* (Vol. 48). Sage
- Ledbury, Mark. (2005). " *Imagining the Salon: Mapping Art Criticism in the Eighteenth Century*" in Jonathan Mallison, ed., *The Eighteenth Century Now: Boundaries and Perspectives*, in *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century* . Cambridge University Press
- Vidal, M. (1995). "David among the moderns: art, science, and the Lavoisiers". *Journal of the History of Ideas*, 595-623.

A Comparative Study of the Signs of Change in the Paintings of Kamal-Ol-Molk and Jacques Louis David (Based on Pierre Bourdieu field theory)

Fattaneh Mahmoudi^۱

Zahra Zaheri^۲

Received: 23/01/2020 Accepted: 21/06/2020

Abstract

Pierre Bourdieu, a French sociologist, believes that the tastes, judgments, and talents of people are social things, resulting in the social process of being a person during life. He regards the taste of the artist as the creature of taste for society, the taste of the class with cultural, social, and symbolic capital. This paper aims to explore the comparative study of the signs of change in the works of Kamal al-Molk and Jacques - Louis David, based on Bourdieu's ideas. Each of the two painters has worked on the milestone in their history. In this study, we have tried to explain a descriptive and historical method in addition to finding the cause of specific style selection of each of these painters, why or not the signs of change in works of David and Kamal al-Molk, can be explained using Bourdieu's ideas. Findings indicate that the selection of naturalist and naturalist styles is influenced by the two artists influenced by the educational system, cultural capital, and their position in relation to the field of power. In relation to the signs of change, you cannot see a change in Kamal al-Molk works, given the inclusion of him in the category of independent artists of the field of painting, while in David, due to his position in the ruling class opposition, the change will be seen.

Keywords: Bourdieu, Social capital, Kamal al-Molk, David, Qajar painting.

^۱Corresponding Author, Associate Professor of art and architecture faculty, university of Mazandaran (Corresponding author)

Email: f.mahmoudi@umz.ac.ir

^۲MA art research, university of Mazandaran .